

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Харківський національний університет внутрішніх справ

Кафедра українознавства

Народна психологія: звичаї та обряди українського народу

ПРОГРАМА

варіативної навчальної дисципліни

підготовки бакалаврів

спеціальність 6.030401 «Правознавство»

6.030402 «Правоохоронна діяльність»

**м. Харків
2016 рік**

Розроблено та внесено: Харківський національний університет внутрішніх справ

СХВАЛЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
27.11.2015 Протокол № 11

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з соціально-гуманітарних
дисциплін
25.11.2015 Протокол № 11

ЗАТВЕРДЖЕНО

На засіданні кафедри українознавства
20.10.2015 Протокол № 4

Рецензенти:

Дедурін Г.Г. - доц. кафедри українознавства ХНУВС, кандидат історичних наук,
доцент

Явтушенко В.М. - завідувач кафедри українознавства Харківського національного
університету радіоелектроніки, кандидат філологічних наук. доцент

Розробники: Перцева В.А., Чорний І.В. – Харків: Харківський національний
університет внутрішніх справ, 2016

ВСТУП

Програма вивчення факультативної навчальної дисципліни «Народна психологія: звичаї та обряди українського народу» складена відповідно до Наказу №641 від 16.06.2015 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді та заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді».

Предметом вивчення навчальної дисципліни є 1) етнічні складники та соціопсихічні риси українського національного характеру; 2) українство як етноментальний феномен; 3) генеза та історичні трансформації українського менталітету та їх причини; 4) побутовий рівень етнічної самосвідомості українців та його основні елементи; 5) особливості матеріальної культури українського народу; 6) особливості духовної культури українців.

Міждисциплінарні зв'язки: Курс «Народна психологія: звичаї та обряди українського народу» є органічним продовженням таких гуманітарних курсів, як «Історія України», «Історія української культури», «Культурологія», «Українська мова професійного спрямування». Тематично певною мірою він пов'язаний з такими дисциплінами, як «Етнографія», «Антропологія», «Психологія», «Світова історія», «Політологія», «Філософія», «Релігієзнавство».

Програма навчальної дисципліни складається з таких тем:

1. Українство як етноментальний феномен.
2. Релігія в житті українського народу.
3. Звичаї та обряди українського народу.
4. Народні знання: морально-етичні норми. Родинні взаємини.
5. Матеріальна культура українського народу

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання варіативної навчальної дисципліни «Народна психологія: звичаї та обряди українського народу» є: ознайомити курсантів та студентів з основами сучасних підходів до народознавства, етнічними та соціопсихічними рисами українського національного характеру, досягти розуміння єдності та взаємодії всіх елементів національної культури (мови, історії, побуту, моралі, звичаїв, фольклору); сприяти відродженню національної свідомості, духовності студентської молоді, творчому використанню багатств української культури у фаховій діяльності.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Народна психологія: звичаї та обряди українського народу» є:

- розкриття сутності питання національної ідентичності українців;
- ознайомлення з етнографією (культура й побут українців);
- поглиблення знань свого родоводу, історичних та культурних надбань українського народу, повноти уявлень про цілісність його культури;
- сприяння виробленню високих суспільних, державних, гуманістичних, духовно-культурних ідеалів;
- виховання патріотизму, розвиток національної свідомості, поваги до власної культури;
- формування естетичних смаків та уподобань студентів та курсантів;

- формування понятійного апарату курсу «Народна психологія: звичаї та обряди українського народу» та вміння ним користуватись;
- поглиблення знань з суміжних дисциплін, розширення кругозору молоді.

1.3. Згідно з вимогами освітньої програми студенти та курсанти повинні:

знати

- предмет і метод народознавства;
- уявлення про особливості ментальності та закономірності загальнокультурного руху України;
- світоглядні уявлення та вірування;
- походження української мови;
- звичаї та обряди українців;
- народний календар;
- основні ознаки українського фольклору;
- морально-етичні норми українського народу;
- загальнокультурний та мистецький феномен України у колі західноєвропейської та слов'янської культури;
- цілісне бачення історико-культурних процесів, що відбувалися на території України.

вміти:

- використовувати отриманні знання для аналізу тих чи інших явищ культури;
- ідентифікувати явища української культури за їх історичною значущістю;
- мати уявлення про невід'ємні частини життя в Україні;
- мати поняття про громаду й громадське самоврядування, дозвілля, норми поведінки;
- мати уявлення про кількість і географічне розселення українців, етнічний склад України;
- розуміти взаємозв'язок мови з етносом, суспільством, культурою;
- уміти визначати національні цінності й пріоритети;
- ідентифікувати явища української культури за їхніми стильовими особливостями
- аналізувати основні тенденції розвитку української культури в їх історичній ретроспективі й перспективі.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 14 годин (6 – лекцій, 8 – семінарських занять).

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Тема № 1. Українство як етноментальний феномен

Українська ментальність. Етнічні складники українського характеру. Багатоаспектність у вивченні української психічної структури: расові чинники, геопсихічні, історичні, соціопсихічні, культуро-морфологічні та глибинно-психічні причини. Світовідчуття прадавніх українців. Національні образи світу, стереотипи поведінки, психічні реакції, що є відображенням етнічної ментальності. Складники української пракультури: трипільська, понтійська, готська, київсько-руська. Мова й національна психологія. Атрофія та гіпертрофія національної психіки.

Інтегральні символи української культури. Міфологема «земля» та її роль в українській культурі. Поняття «народу» в усвідомленні культурної і соціальної спільності. Роль символу «Соборності» в українській культурі. Жіноче начало в українській культурі. Національний характер, доміантні риси українського національного характеру. Дослідження українського етносу крізь призму генезису національного характеру (М.Грушевський, В.Липинський, Д.Чижевський, П.Куліш, О.Потебня).

Поняття і суть національної культури. Основні елементи, необхідні для оформлення національної культури. Національна культура як процес формування та закріплення національної ідентичності за допомогою культурних артефактів.

Тема № 2. Релігія в житті українського народу

Релігійна свідомість українців на ґрунті найдавніших уявлень про Всесвіт. Терміни «поганство» та «язичництво». Основні етапи розвитку слов'янського язичництва. Стародавні релігійні тексти: Велесова Книга, «Остеологія», «Звіздочот», «Громовник», «Колядник», «Сносудець», «Волховник», «Путник» тощо. Язичницька культура давніх слов'ян. Міфологія. Особливості світорозуміння людини часів Київської Русі. Традиції давньоруського богослужіння. Особливості релігійної обрядовості часів язичництва. Функції духовної верстви.

Історія християнства в українських землях. Формування язичницько-християнського двовір'я. Особливості запровадження християнства на Русі та його вплив на доміантні риси українського національного характеру. Культурні зв'язки між Києвом і Візантією. Візантійський канон та його інтерпретація на території Київської Русі. Виникнення та поширення слов'янської писемності. Українське біблієзнавство.

Вплив геополітичної «межовості» України на світогляд українського народу і місці релігії в його духовному житті. Етнічні архетипи в релігійному житті українців. Сучасна релігійна ситуація в Україні. Процес етнізації української культури. Роль релігії у моральному оздоровленні нації. Екологізація мислення і поведінки українців як шлях до виживання людства.

Тема № 3. Звичаї та обряди українського народу

Поняття «звичай» та «обряд»: різниця у тлумаченні та місце в житті народу. Ритуал. Обрядовість. Обрядова система давніх українців.

Календарно-побутова обрядовість: етапи формування. Астрономічні знання та народний календар. Тиждень — найдавніша календарна одиниця. Зимові, весняні, літні та осінні свята, обряди і звичаї.

Родинно-сімейна обрядовість: традиції дошлюбного спілкування, весільна та родильна обрядовість. Похоронні та поминальні обряди. Магічність пісні та обряду.

Традиційна трудова обрядовість. Українські символи та священні знаки. Символіка рослин і тварин у побуті та звичаях українців.

Українські народні звичаї у теперішньому побуті. Сучасна система українських трудових свят і обрядів.

Тема № 4. Народні знання: морально-етичні норми. Родинні взаємини

Термін «морально-етичні погляди народу». Основні принципи, категорії народної моралі: повага до старших, любов до рідної землі, гостинність, працелюбність.

Головні чинники народної моралі. Ставлення українського народу до праці та господарської діяльності, суспільних та шлюбно-сімейних відносин. Історичні типи та форми української сім'ї. Народна педагогіка.

Громада і громадський побут. Морально-етичні стосунки в громаді. Культура сусідства.

Кодекс «народної етики». Телуричні, ритуальні та каритативні норми. Морально-етичні погляди народу на гріховність людини.

Зв'язок етичних властивостей душі з естетичним сприйняттям довкілля. Природа як культурне середовище збереження духовності.

Духовна та мовна краса спілкування. Українські народні привітання. Узвичаєні формули зачину й підтримування розмови.

Тема № 5. Матеріальна культура українського народу

Українська культура як феномен світової культури.

Провідні галузі господарства. Домашнє господарство та побут українців.

Українська хата та її інтер'єр. Будівельні традиції українців. Народна архітектура. Шедеври української архітектури: з давніх часів до сьогодення.

Промисли та народні художні ремесла. Народний іконопис. Еволюція українського живопису як результат духовної еволюції українського народу. Народна музична культура.

Український народний одяг та традиційні народні страви. Система харчування.

3. Рекомендована література

1. Вілсон Е. Українці: несподівана нація / Пер. з англ. - К., 2004.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу. – К., 1993.
3. Гнатенко П.І. Український національний характер. - К. 1997.
4. Греченко В.А., Кушнерук В.А., Режко В.А., Чорний І.В. Історія світової та української культури. – К., 2002.
5. Грицак Я. Страсті по націоналізму. Історичні есе. - К., 2004.
6. Забужко О.С. Філософія української ідеї. – К., 1993.
7. Забужко О.С. Шевченків міф України. - К., 2001.
8. Залізняка Л.Л. Походження українців: між наукою та ідеологією. - К., 2008.
9. Історія релігії в Україні. Навчальний посібник. - К., 1999.
10. Крисаченко В.С., Мостяев О.І. Україна: природа і люди. - К., 2002.
11. Лозко Г.С. Українське народознавство. - К., 1995.
12. Маринович М. Українська ідея і християнство. - К., 2003.
13. Новітні міфи та фальшивки про походження українців. - К., 2008.
14. Подольська Є.А. та ін. Етнічність, релігія, нація. – Х., 2003.
15. Розумний М.М. Українська ідея на тлі цивілізації. — К., 2000.
16. Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. – М., 1994.
17. Ричка В.М. Церква Київської Русі (соціальний та етнокультурний аспект) . — К., 1997.
18. Сележан Й.Ю. Основи національного виховання (Українознавство: ритуально-міфологічна, звичаєва та обрядова культура українців): Хрестоматія. - Чернівці: Книги – XXI, 2005. – 272 с.
19. Семчишин М. Тисяча років української культури. – Львів, 1993.
20. Сокульський А.Л. Національна символіка України. – Запоріжжя, 1993. – 104 с.
21. Теорія та практика формування української національної ідеї. — К., 2008.

22. Толочко П. Історичні портрети. – К., 1992.
23. Українська етнологія: Навч. посібник / За ред. В.Борисенко. – К., 2007. – 400 с.
24. Українська культура: історія і сучасність. - Львів, 1994.
25. Українська минувшина: Ілюстративний етнографічний довідник. - 2-е вид. /А.П. Пономарьов та ін. – К., 1994. – 256 с.
26. Українське народознавство: Навч. посібн. /За ред. С.П.Павлюка, Г.Й.Горинь, Р.Ф.Кирчіва. – Львів, 1994
27. Українська родина: Родинний і громадський побут / Упор. Лідія Орел. - К., 2000. – 424 с.
28. Фурман А.В. Психокультура української ментальності. – Тернопіль, 2002
29. Юдкін І. Східно-західні взаємини української культури. – К., 1994.
30. Юрій М.Т. Етногенез та менталітет українського народу. — К., 1997.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання - залік

5. Засоби діагностики успішності навчання

Контрольні питання, що виносяться на залік

1. Головні чинники розвитку національної свідомості (етнічні, економічні, ідеологічні, політичні, регіональні, культурні тощо).
2. Українська ментальність.
3. Український етнос: витоки та основні етапи розвитку.
4. Ментальність, національна свідомість і самосвідомість.
5. Український національний характер. Національна едентичність та самоідентифікація.
6. Націоналізм: позитивне і негативне. Чинники формування українського націоналізму.
7. Багатоаспектність у вивченні української психічної структури
8. Складники української пракультури: трипільська, понтійська, готська, київсько-руська.
9. Проблеми характеру і волі.
10. Українські символи та священні знаки.
11. Традиційні господарські типи та екологічна культура українців.
12. Національна культура та її самобутність.
13. Роль природи у формуванні людини та нації.
14. Мова і етнос. Мова в самопізнанні й самотворенні народу.
15. Основні етапи розвитку слов'янського язичництва.
16. Дохристиянські вірування слов'ян.
17. Особливості світорозуміння людини часів Київської Русі.
18. Історія християнства в українських землях.
19. Формування язичницько-християнського двовір'я.
20. Сучасна релігійна ситуація в Україні.
21. Церковне життя та конфесії в Україні.
22. Обрядова система давніх українців.
23. Календарно-побутова обрядовість: етапи формування.
24. Родинно-сімейна обрядовість
25. Традиційна трудова обрядовість.

26. Характеристика народних традицій, свят та обрядів.
27. Народні свята весняного циклу.
28. Народні свята літнього циклу.
29. Народні свята осінньо-зимового циклу.
30. Державні символи України.
31. Українські символи та священні знаки.
32. Символіка рослин і тварин у побуті та звичаях українців.
33. Сучасна система українських трудових свят і обрядів.
34. Українські національні обереги.
35. Основні принципи, категорії народної.
36. Головні чинники народної моралі.
37. Історичні типи та форми української сім'ї.
38. Народна педагогіка.
39. Громада і громадський побут. Морально-етичні стосунки в громаді
40. Культура сусідства.
41. Кодекс «народної етики».
42. Духовна та мовна краса спілкування.
43. Народні промисли та ремесла України.
44. Матеріальна і духовна культура українців.
45. Духовна культура українського народу.
46. Українська культура як феномен світової культури.
47. Будівельні традиції українців. Народна архітектура.
48. Народний іконопис. Народна музична культура.
49. Український народний одяг.
50. Система харчування українського народу.

Навчальне видання

Народна психологія: звичаї та обряди українського народу

Розробники: Перцева Вікторія Анатоліївна
Чорний Ігор Віталійович

Підп. до др. 12.02.2016. Формат 60x90/16. Папір газ. Друк. офс. Ум. др. арк. 0,5. Ум.-вид. арк. 0,7.
Тираж 100 прим.

Харківський національний університет внутрішніх справ, 61080, Харків, пр. Л. Ландау, 27.

Копіювально-помножувальний центр, 61153, Харків, пр. Ювілейний, 56.